

Pinsevandringa 2014

Nordre Gjernes – Ellingsvika

■ GRUNDE HANNEMYR

Årets pinsevandring, den 35. i rekka, fant sted den 9. juni 2014. Utgangspunktet var den østligste gården i Risør, Gjernes, gnr. 29, med vandring til Ånon Smyr og videre til Ellingsvika like over grensa til Telemark. Hele turen er filmet av Historielaget, og glimt fra orienteringene og vandringa er gjengitt på vedlagte DVD.

Det var strålende sol på denne andre pinsedag. De som ønsket det kunne få med seg gudstjeneste på Gjernes bedehus ved sokneprest Albert Valla før turen startet. Vi møttes i tunet på nordre Gjernes. Det var ordnet med parkering på tørre jorder nær ved. Omkring 250 mennesker deltok.

Matrikkelgården Gjernes, var en gang en av de største gårdene i Søndeled med skyld på fem huder, og en av få gårder i Søndeled som har tilhørt adelen. I jordeboka over godsene til Jakob Rosenkrantz' barn fra 1625 finner vi Gierness 5 huder. De første Gjernes-bønder som vi kjenner navnene på, var derfor leilendinger. Tor Andersen nevnes som skattebetaler 1610-1630. Seinere kom gården på salg, og «Risørs grunnlegger», Isach Lauritzen Falck, eide den rundt 1650. Han var nok mest interessert i å få kontroll over fallrettene fra Leivann, for der var det allerede etablert ei mølle for maling av korn og mulighet for sagbruk.

I tunet til Kristen og Jan Erik Gjernes er det god plass. Her samla folk seg og Kristen fortalte om huset som skipsbyggermester Ole Bjørnsen bygde i 1836. Foto IS 2014.

Sentrale personer under forberedelsen til pinsevandringa – fra venstre Olav Bredal, Kristen Gjernes og Jan Erik Gjernes. Foto TAG 2014.

VIKTIG MØLLE Gjernes mølle var kanskje den viktigste mølla i hele Sønedeled, for her ble det meste av kornet til bruk i Risør malt. Det var kort vei til byen, og mulighet for lasting og lossing for mindre skip. Med to møllesteiner var kapasiteten stor. En kan derfor regne med at Gjernes mølle skaffet mel til byen i flere hundre år. Også Gjernes sag ble viktig.

Isach Lauritzen Falck solgte gården til to bønder fra Vegårshei. Allerede rundt 1750 var så Gjernes blitt delt opp i fire bruk; Granstøl, og de to andre bruka på nordre Gjernes, i tillegg til søndre Gjernes med mølla.

Det østre av bruka på nordre Gjernes har vært i samme familie i flere hundre år. I 1896 overtok Erik Gunleikson etter sin far. Han overtok seinere Fryxells Bokhandel i Risør i 1906 og ble etter datidens målestokk en ikke ubetydelig forlegger. Han bodde periodevis på gården, men også ei tid i Kragerø, og døde på gamlehjemmet i Risør i 1949. Hans bror hadde tidlig overtatt eiendommen, og etter hvert overtok brorens datter, som giftet seg med Gudmund Kåsa.

CARSTENSEN TOK GÅRDEN Den vestre av gårdene på nordre Gjernes har en mer kompleks historie. Eieren kom i gjeld til Henrik Carstensen, som fikk gården som oppgjør. I 1818 solgte Carstensen gården til møller Ole Bjørnsen som kom fra Øyestad. Det var han som etablerte skipsbyggeri ved Gjernesstranda, og han

har mange etterkomere. Han var i sin tid den dyktigste av skipsbyggermestrene og hadde ansvar for skip ved mange beddinge.

En liten fjellnabbe i tunet var et lagelig podium for å nå fram med fortellingene. Fra venstre leder av pinsevandringa Thorvald A. Garthe, deretter Kirsten Hellerdal som intervjuer Kristen Gjernes og sønnen Jan Erik Gjernes. Foto IS 2014.

Ved auksjon i 1873 etter Bernt Olsen (sønn til Ole Bjørnsen), kjøpte Ole Pedersen, en yngre sønn på nabobruket gården, og slik kom nåværende familie inn. Neste generasjon overtok i 1892, og han kjøpte etter hvert også gården Slåttemyr og la den til eiendommen. I 1909 overtok bestefar Erik, og i 1950 Kristen Gjernes, som var den som fortalte dette. Han dreiv sjøl gården vesentlig med jordbruksprodukter som poteter og melk før han etterhvert solgte hyttetomter og bygde hytter. Jordbær fra Gjernes var også godt kjent i sin tid. I 1998 overtok så dagens eier Jan Erik Gjernes stafettpinnen. Turisme og utleie av hyttegrunn utgjør nå en vesentlig del av inntektsgrunnlaget.

De to gårdene på nordre Gjernes ligger tun i tun, slik de har gjort i hundrevis av år. Hovedhuset til Kristen Gjernes er fra 1836 og er bygget av Ole Bjørnsen. En jernplate med hans navn og årstallet 1836 ble funnet i peisen. Den østre gården har bygninger fra 1950-åra, for der brant de gamle ned.

HUMMERFISKE BERGET FAMILIEN På turen mot Ånonsmyr gikk vi gjennom to hyttefelt, Verdalen med 34 hytter og Sandviken med over 50. Så kom vi til rasteplassen, et platå med god utsikt over havet. Her kom Kjell-Olav Masdalen med en interessant utredning om hvorvidt vi her så ut over vikingetidens Rygjarbit. Men det er som kjent en lang historie uten sikre svar¹. Like nedenfor ligger gården Lunheim. Einar Gjernes kunne fortelle at der måtte de livnære seg av det havet ga, og med mange barn kunne det bli trange kår. Det var en ideell plass for en fisker, men husene var små. Robert Lunheim hadde ni barn da han i 1947 satset på at hummerfisket det året skulle betale både reisverk, kledning og to mann i arbeid for å sette opp et større hus. Det var et vågestykke som endte godt, hummerfisket i 1947 ble veldig bra.

VIDERE TIL ÅNONSMYR Så gikk turen til Ånonsmyr og dagens hovedrast. Ånonsmyr eies i dag av Else Marie og Dagfinn Sandvik. Husene ligger ca. 150 meter fra Telemarksgrensa. Denne gården har gitt utkomme for en familie med tre kuer, noen høner og en gris. Den er på ca 70 dekar, hvorav 20 dekar dyrket mark. I tillegg ble det drevet fiske med laksegarn den gang det var tillatt. I 1970-årene var det slutt på vanlig gårdsdrift. Hyttetomter ble solgt i slutten av 50-åra og først i 60-åra. Ånonsmyr fikk strøm i 1948. Siste generasjon fastboende på Ånons-

På Ånonsmyr var det ei stor jettegryte som tidligere ble brukt til barking av garn o.l. Foto IH 2014.

¹ Rygjarbit kan en lese om i Masdalens artikkel i Historielagets årsskrift for 1996.

myr besto av fire søsken, som alle hadde dårlig hørsel. Det var Åsta, Anders, Torine og Kristian. Kristian hadde gått på døveskole i Oslo, så han kunne kommunisere med andre døve. Åsta sto for husdyrholdet, og robuste Torine sørget for at melken kom opp til veien.

På Ånonsmyr var det hovedrast. Her spanderte Historielaget søsterkake som vanlig. Eierne fortalte om de fire søskena som tidligere bodde her. Flere av dem var nesten døve, men de greide seg godt på det lille gårdsbruket. Foto IS 2014.

Ekteparet Sandvik har vært eiere siden 1982. I 1987 kom det bilvei til gårds, og i 1989 ble det bygget nytt hus og nytt bryggerhus i 2006.

En av hytteeierne, Marianne Harg, kom til Ånonsmyr som liten i 1957, og hun fortalte om sine opplevelser som sommergjest her. De ferierte i hovedhuset mens søsknene Ånonsmyr flyttet ut i bryggerhuset. Etterhvert fikk de kjøpt hyttetomt.

Erik Vintermyr forklarte endel navn som vi støtte på under turen. Stedsnavnet Gjernes finnes første gang nevnt i 1513, og skrives da *Geræness* og kommer av Geiri, som betyr spyd, eller «geire», et kile- eller triangelformet stykke, slik spydspissen er utformet, og betegner formen på neset. Navnet Jæren kommer av jadar, som betyr kant/rand ut mot havet. Navnet Amma, stedet nedenfor der vi så ut over havet, kommer av *Ambjørn*. Det blir til Ambi og assimilert til *Ammi*, som så i bunden form blir *Amma*. Verdalen, dalen vi gikk gjennom, kommer av Varde-dalen, hvor det har stått en varde på toppen av fjellet, seinere optisk telegraf.

Ved hovedrasten ble det servert nydelig søsterkake, og eierne hadde stilt ut forskjellige gamle gjenstander og malerier som en kunne se på. Thorvald Garthe sto for kåringa av eldste og yngste deltaker, som fikk bokpremie. Eldste var Kristen Gjernes på 87 år, yngste Einar Harg 7 måneder.

STORMAKTEN TRAFF GRUNNMUREN Turen fortsatte en kilometer østover til Ellingsvika. På veien krysset vi grensa til Telemark. Den var tydelig merket av turkomiteen, og det var ikke få som stanset opp med en fot i hvert fylke.

Ellingsvika ligger i Kragerø kommune, men hørte kommunikasjonsmessig og sosialt med til denne delen av Gjerneslandet. Da gårdene her fikk strøm i slutten

av 1940-årene og etter hvert også telefon, var det lettere å legge dette videre fra Søndeled-siden enn fra Levang. Det er i dag bilvei helt fram. Eierne Bjørn Ellingsvik fortalte at de 2,8 kilometerne frem til offentlig vei, ble bygget stykkevis hver vinter i privat regi, helt til veien sto ferdig. Husene i Ellingsvika brant i 1952. I det forrige huset var det lavt under taket. Det var fra 1760.

Vi fikk også høre historien om den engelske kanonkula som traff grunnmuren på huset under Napoleonskrigene. En av guttene i Ellingsvika hadde sendt et rifleskudd etter et engelsk krigsskip – og fikk tilbake et kanonskudd!

Nær Ellingsvika ble det funnet en stokkebåt, en uthult trestamme av eik, som i dag er på Berg-Kragerø Museum. Den er over tusen år gammel, og ble funnet under pløying av et jorde ved Trollvann.

I Ellingsvika hadde de fire kuer, hest og gris. Det ble også drevet fiske, særlig etter laks, med både kilenot og flytegarn. Dette ble forbudt i 1960-årene. Senere er det blitt solgt et tyvetalls hyttetomter som gir gården inntekter.

Når 250 mennesker skal på samme turen må nødvendigvis rekka bli lang. Men været var strålende! Fra siste del av vandringa med husene i Ellingsvika i bakgrunnen. Foto IS 2014.

Så var det tid for retur mot startpunktet, men de som ennå hadde gode bein, kunne bli med Jan Erik Gjernes ned til Gjernesstranda/Strandvollbukta. Der er det mange hytter og en fin båthavn. Her ble det i sin tid bygget flere seilskuter, den mest kjente er barken «Niord», bygget i 1878.

Pinsevandringskomiteen har i år bestått av "de faste medlemmene": Tore Fidje, Thorvald A. Garthe, Eli Ommundsen, Dagfinn M. Pedersen, Ingvar Stenersen, Erik J. Vintermyr og Yngvar Øigarden, og i tillegg lokalkjente: Olav Bredal, Bjørn

Ellingsvik, Einar Gjernes, Jan Erik Gjernes, Kristen Gjernes, Kirsten Hellerdal, Kjell-Olav Masdalen og Dagfinn Sandvik.

Olav Bredal hadde foreslått turruta, som var på 6,5 km.

Gjernesstranda ligger noen hundre meter sør for tunet på nordre Gjernes. Her er det en lun havn, men innsailinga er lumsk. Det var her verven til Ole Bjørnsen var. Foto IS 2014.

Kart som viser turruta for pinsevandringa 2014 – som så vidt gikk over Telemarks grense.

1. Nordre Gjernes 2. Utsiktspunkt over havet 3. Ånonsmyr 4. Ellingsvika 5. Gammel bygdevei 6. Gjernesstranda. Turen var ca 6,5 km lang. Ill. TAG 2014.

